

Жоакін М. Машаду де Ассіс **СОБАКА З БЛЯЩАНКОЮ НА ХВОСТІ**

Жоакін Марія Машаду де Ассіс, найбільший бразилійський новеліст, народився 1839 року в Ріо-де-Жанейро. Мулат убогого походження, епілептик, складач у друкарні, потім урядовець — він був людиною, яка від ранньої молодости звикла страждати і не хотіла нікого скривдити. Його персонажі не доростають ні до добра, ні до зла: вони жорстоко нейтральні, їхній фінал — цинічний, лютий біль, який не рятує. Однак книги Машаду де Ассіса — свято для інтелекту. «Посмертні спогади Браса Кубаса», «Кін-кас Борба» і «Дон Касмурро» — три великі романи, три глибокі криниці людських почуттів, розчарувань, амбіцій і пристрастей. Тонкість, клясична суворість стилю, ненависть до гіпокризії і разом з тим велике почуття гумору, того гумору, що «en plaisantant garde une mine grave» — такі риси його «психологічного реалізму».

Останніми роками Машаду де Ассіс вийшов на світовий літературний ринок і користується з великого успіху. Його слава цілковито заслужена.

Був собі один учитель, який жив у Капелюсі Винограду і мав намір улаштувати між учнями конкурс есею та стилю: корисна ідея, яка не тільки загострила й викликала на двобій найрізніші літературні амбіції, а і надхнула сторінки справжньої та дібраної вартости.

— Хлопці, — сказав він. — Настала можливість блиснути і показати, що ви вмієте щось зробити. Відкриваю конкурс і даю кандидатам п'ятнадцять днів часу. По п'ятнадцятьох днях я бажаю мати в своїх руках від усіх вас праці. Я укладу журі, яке б їх оцінило, порівняло та винагородило.

— Яка тема? — гукнули хлопці, вдаривши радісно в долоні.

— Я міг би дати вам історичну тему. Але це було б легке. Я хочу випробувати здібності кожного з вас. Даю вам просту тему, на вигляд вульгарну, проте глибоко філософічну.

— Скажіть, скажіть!

— Тема така: «Собака з блящанкою на хвості». Я хочу, щоб ви відзначились багатством мови та сміливістю ідеї. До праці, хлопці! Ясно, що кожний може взяти тему, як уміє.

Учитель скликав суд, я брав у ньому участь. Сім праць подано на іспит. Загалом вони були добрі, але три особливо заслужили на пальму першости і сповнили журі та вчителя подивом. В одній знати було сміливість думки й новий стиль, в іншій — чистоту мови та академічну урочистість, а в третій —

також вишукану вченість та техніку. Все було нове, принаймні в Капелюсі Винограду. Ми їх упорядкували за заслугою та стилем.

Отож маємо:

1. Антетично-астматичний стиль.
2. Стиль «ab ovo».
3. Клясичний стиль.

Щоб читач провінції Ріо-де-Жанейро міг сам судити про такі заслуги, я наведу згадані праці, досі ще не видані, але вже тепер піддані публічній оцінці.

АНТЕТИЧНИЙ І АСТМАТИЧНИЙ СТИЛЬ

Собака кинувся поривчасто. Фізично беручи, собака має ноги: чотири. Морально беручи, він має крила: два. Ноги: швидкість у поземній лінії. Крила: швидкість у лінії доземній.

Дві сили, два завдання. Плече ангела при торсі льокомотива.

Хлопчик прив'язав до собачого хвоста бляшанку. Що таке хвіст? Видовження, засліплення. Той виріст, який являє тіло, являє також блискавицю. Чи не так каже філософія? Ні, таке каже етимологія: *gabō*, *gabino* *), дві ідеї, один корінь.

Етимологія править за ключ до минулого, філософія — за ключ майбутнього.

Собака нісся вулицями і бив бляшанкою по камінцях. З каменю сипались іскри, бляшанка дзвеніла, собака летів. Він біг, як блискавиця, як вітер, як ідея. З нього було повстання, яке вибухає, буря, яка руйнує, полум'я, яке пожирає.

Собака пожирав. Що пожирав собака? Простір. Простір — пожива. Небо створило її, прозору страву для динамічних. Коли одні їдять, другі постують. Коли є обруси в багатому домі, є лахміття в бідній хаті. Коли вгорі пляшки плачуть *Lacrima Christi*, внизу очі плачуть кривавими слізьми. Бог вигадав бенкет для душі. Він назвав його простором. Безкрая синь, яка пролягає між створінням і Творцем, становить казан великих голодних. Блакитний казан: антимон, первень.

Собака біг. Бляшанка підскакувала дзвониками арлекіна. На дорозі він заплутався в ногах людини. Людина спинилася. Собака спинився- Один став перед одним. Єдина контемпляція! Ношо, *canis*. Здавалосьь, один казав:

«Визволи мене!» Здавалося, другий казав: «Іди геть!» По кількох хвилинах обидва віддалилися. Чотириногий звільнився від двоногого. Canis поніс свою бляшанку. Ношо поніс свій сором.

Рівний поділ. Сором — бляшанка на хвості вдачі.

Тоді здалека, дуже здалека понуро й таємно загриміло. То був вітер. То бур гураган, він тряс кайдани безкрайого і рикав, мов веле-

*) Хвіст, непосидючий.

тенська пантера. По риканні — рух, порив, крутіж. Гураган ішов, викручуючи дерева, оті вежі природи, ішов, руйнуючи вежі — дерева мистецтва. Він котив усе, лякав усе, глушив усе. Природа видавалася здивованою сама з себе. Каня, колібрі Андів, трусився від жаху так, як колібрі, пуліка троянд. Гураган рівняв шпилі з підніжжям. Перед ним максимум і мінімум становили одну річ: ніщо. Підніс палець і згасив сонце. Все обгорнув пил. Він ніс пил вперед, назад, ліворуч, праворуч, пил угорі, пил вниз. Вир, конвульсія, руїництво.

Собака, відчувши гураган, спинився.

Безмежність дивилася в безмежність, не з здивуванням, не з боязною, а з погордою.

Собаче вичікування мало в собі велич. Щось є в собаці, що нагадує вираз лев'ячого спокою або непорушність пустелі. Коли собака затримався, затрималась і бляшанка.

Гураган здалека бачив цього тихого ворога: він вважав його за гордого і повного зневаги.

Хто ж був він, щоб йому протиставитися? З одного кілометра віддалі собака метнувся на неприємця. Один і другий заходилися жерти простір, час і світло. Собака ніс бляшанку, гураган — пил. Між ними, навколо них утворилось екстатичне здивування природи.

Нараз вони зчепилися. Пил закрутився, бляшанка задзвонила клекотом Ахіллової зброї. Собака й гураган вп'ялися один в одного: лють, жадоба, шал, божевілля, всі сили, всі недуги. Синь промовляла до пилу: ти низький, пил промовляв до сині: ти горда. Рев, гавкіт, дзеленькіт. Угорі байдужий свідок того всього — Доля. Внизу видимий свідок того всього — Людина.

Години летіли збуреним листям. Двобій тривав без милосердя, безперестанку. Він мав безперервність великих пасій. Він мав упертість невеличких уподобань. Коли гураган ширив крила, собака ви-щіряв гострі зуби. Один зуб пантрував одне крило. Крило шукало легені, щоб її здушити,

зуб шукав крила, щоб його знищити. Кожен з отих мечів, які не знали прощення, ніс на вістрі смерть.

Зненацька розлігся вибух, зойк, тріумфальний вигук. Пил підвівся, повітря роз'яснилося, і поле битви передстало очам здивованої людини. Собака пожирав гураган. Пил пожирав синь.

Мінімум нищив максимум.

На чолі звитяжця сяяло ранкове світло. На чолі переможеного чорніла тінь. Між обома лежала одна непотрібна річ: бляшанка.

СТИЛЬ «AB OVO»

Вибіг собака з бляшанкою на хвості. Погляньмо спершу, що таке собака, шнурок і бляшанка, і погляньмо, чи можливо довідатися про початок звичаю прив'язувати бляшанку до собачого хвоста Собака народився шостого дня. Справді, в «Книзі Буття», част. 1, рядки 24-25, знаходимо, що, створивши напередодні риб та птахів, Бог згаданого дня створив земних і зокрема домашніх тварин, а між ними й того, про якого тепер мова.

Не можна сказати напевно про початок мотузки й бляшанки. До першої в «Ісході», част. XXVII, рядок 1, стосуються такі слова Єгови: «Зробиш десять завіс із тіпаного льону...», з чого можна бачити, що льон уже тіпали, отже шнурок — уживали. Про бляшанку згадки менш точні. У тій самій «Книзі ісходу», частина XXVII, пророк говорить про казани. Але відразу ж зазначає, що вони були з бронзи.

Отже це даного випадку не стосується.

Хоч як би там було, буття собаки доведено в «Книзі Буття», а існування шворки згадується з правдоподібністю в «Ісході». Не мавши остаточного доказу про бляшанку, можемо однак вірити, не боявшись скотитись до абсурду, що вона існує. Доказом служить те, що її вживаємо.

Але в такому разі: звідки походить звичай прив'язувати бляшанку до псячого хвоста? Щодо цього пункту історія семітських народів така темна, як і історія арійських народів. Можна припускати, що євреї його не знали. Коли Давид («Царі», част. V, рядок 16) увійшов до міста, танцюючи перед ковчежком, Міколь, дочка Саула, яка його бачила, виснувала з тієї радости танку: він, мовляв, поганий. А я з цього висновую, що з євреїв був сумний народ. Припускаю те саме щодо вавилонців, щодо ханаанців, щодо абусеїв, амуреїв, філістимлян, атеїстів та еретиків.

Навіть не дивуюся, що ті народи на знали звичаю, про який ідеться. Війни, що їх вони провадили, не дозволяли утворювати громади, які виникли за порівняно нових часів. І звичай прив'язувати бляшанку до собаки спонукує

нас думати, що він виник одночасно з громадами і не являє нічого іншого, як перший з громадських привілеїв.

Громада — справжня опора суспільства, так, як родина — опора громади. На цьому пункті вчені погоджуються. Звідси висновок, що прадавні суспільства, коли вони й містили в собі родинний елемент і собаки були в них свійські, то вони не мали і не могли мати звичаю прив'язувати бляшанку до хвоста такого вартісного товариша людини. Не було бо громади, і не було відповідних привілеїв.

В «Іліяді» нема ні одного епізоду, який говорив би про бляшанку, прив'язану до собачого хвоста. Те саме тверджу про «Веди», «По-поль-юг» і про книги Конфуція.

В одному гімні до Варуни («Ріг-Веда», част. 1, рядок 2) говориться про «шнурок, низько прив'язаний». Але оскільки слова вкладено не у псячий рот, а в людський, то поєднати текст з модерним ужитком не можливо.

Що давні хлопці гралися собі, і то по-різному, — незаперечний факт перед лицем авторів.

Барон, Ціцерон, Ахілл, Авльон, Геліон, Светоній, Проперцій, Мар-ціял говорять про різні речі, якими забавлялися діти: ляльки, дерев'яні шаблі, кулі й подібні іграшки. Однак ні один з них не згадує й слівцем про собаку з бляшанкою на хвості. Було б неймовірно, щоб якийсь автор не сповістив нас про такий рід забави, якби він існував у римлян та греків. Тим більше, що книга Плутарха урочисто називає як подію те, що Алківіяд утяв одному собаці хвоста.

Отак, дослідивши походження звичаю, я перейду до дослідження теми, яка ... (не було часу закінчити).

ШИРОКИЙ КЛЯСИЧНИЙ СТИЛЬ

Вельми великі жнива нагромаджуються перед янославними умами, які в теперішній битві мають однак схрестити зброю, гнучку й витончену, перед достойним учителем і керманичем наших праць. І хоч малість мого духу не дозволить мені славетно вийти з боротьби і, можливо, засудить мене на ранню поразку, я все одно буду задоволений, якщо йтиму і слідами звитяжців і віддаватиму їм пальму визнання.

Завжди було звичаєм юности прив'язувати бляшанку до заднього приростка собаки, і цей звичай, аж ніяк не похвальний, можна сказати майже з певністю, мали діти міста Атен, хоч і була з нього бджолина матка старовини, медами якої ще й досі насолоджується смак знавців.

Певні пустуни, незадоволені з своїх шкільних обов'язків, нехтуючи ними, шукаючи вилити почуття прикрощів у витівку, прип'яли до собаки бляшанку. Відчувши пониження, настале разом з мотузкою, яка утримувала бляшанку при хвості, переляканий її калатанням по камінцях вулиці, собака побіг засліплений і ошалілий, тож не зважав уже ні на яку річ або особу.

Ґрунт, на якому виростає цікавість, виніс сусідів на двері жител, і далекі від почуття природного людського милосердя, яке народжується при видовищі загибелі іншої тварини, вони, насміхаючися, присвистуючи, ще побільшували собачий гнів.

Собака біг вулицями, біг полем, пустелями, поки не стикнувся віч-на-віч з горою, що на її височенних шпильях мліло сонце і коло підніжжя якої юнак пас худобу.

Найвищий Майстер бажав, щоб юнак був милосердніший, ніж оті городяни, і поклав край собачим стражданням. Хлопець був лагідний, з м'якими очима, він мав не менше чару, ніж найкраща діва. З дрючком на плечі, сидівши на уламку скелі, він гортав сторінки в томі Вергілія і стежив думкою розмах пребагатого його таланту.

Коли собака наблизився, юнак простягнув руки і перепинив його. Юнак притьмом вимів з гадки поета й худобу, а запопався відмотати бляшанку з псячого хвоста, що, при граничній спритності та терплячості, йому й пощастило за кілька хвилин виконати.

Собака, хоч і був великий, видавався мізерним від того, що дітвацьке лукавство зштовхнуло його в таке прикре становище. Звільнений від бляшанки, він лизнув руки юнакові, і той прийняв його до себе, мовивши: «Віднині будеш мене супроводжати на пашу».

Ви, певно, радієте з оповідання, яке я вже закінчую переповідати, хоча скромний і неопрацьований стиль вашого співтовариша і не може дати картині відповідних мазків. Високого врожаю є поле для талантів найвищого лету, і уява, хоч вона й поросла вересом і часом буває огорнена темрявою, пряде нитку Аріядни, з якою можна подолати найзаплутаніший лябіринт.

Глибоке бажання сповняє мене заздальгідь задоволенням, що його я матиму, читавши витвори ваших умів, які в усьому будуть гідні нашого вчителя і які викличуть на двобій косу смерти, жнучи широку ниву нев'янущих лаврів, що ними ви вкоронуєте безсмертні чола.

Так виглядали ті три писання. Віддавши їх до друку, я маю спокійне сумління: я відкрив трьох письменників.

Переклад Віри ВОВК

